

DE ENGEL VAN VENETIË

David Hewson bij Boekerij:

Naar de bekroonde tv-serie:

De Killing 1

De Killing 2

De Killing 3

Met Pieter Vos in de hoofdrol:

Poppenhuis

Het verkeerde meisje

Het derde zusje

De stenen engel

Met Nic Costa in de hoofdrol:

De Vaticaanmoorden

De binnenste cirkel

De engel van Venetië

David Hewson

DE ENGEL VAN VENETIË

*Venetië, 1943. Paolo probeert te overleven onder het Duitse regime.
Dan krijgt hij een aanbod dat hij niet kan weigeren.*

ISBN 978-90-225-9259-5
ISBN 978-94-023-1643-8 (e-book)
NUR 330

Oorspronkelijke titel: *The Garden of Angels*
Vertaling: Ans van der Graaff en David Orthel
Omslagontwerp: Wil Immink Design
Omslagbeeld: © Wil Immink Design/Istock
Zetwerk: Mat-Zet bv, Huizen

© 2021 David Hewson
© 2021 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Wenn die Generation die den Krieg überlebt hat nicht mehr da ist, wird sich zeigen ob wir aus der Geschichte gelernt haben.

Zodra de generatie die de oorlog heeft overleefd er niet meer is, zal blijken of we van de geschiedenis hebben geleerd.

Angela Merkel, 20 juli 2018

DEEL I

Ik zal vier of vijf zijn geweest. Het was bedtijd en nonno Paolo las me voor in mijn kamertje op de tweede verdieping aan de voorkant. Het verhaal kwam uit een geschiedenisboek en het was echt gebeurd. Een man, een koning of een keizer van vroeger, had het einde van zijn heerschappij bereikt. Nu overdacht hij wat hij had bereikt, waarin hij tekort was geschoten en wat hem te wachten stond nu hij op zijn sterfbed lag.

Was dat dan een bijzonder bed? vroeg het kind van toen zich af. Een bed dat ze daar speciaal voor hadden? Kon je de dood dan ontlopen door in een ander bed te gaan liggen?

Hij placht me voor te lezen uit schuldgevoel, denk ik. Papa was gewoonlijk op pad, in Amerika of Japan, in Rusland, in Frankrijk, om daar het beroemde fluweel van het Huis Uccello te verkopen. Dat deden wij, als een van de laatste traditionele weverijen van Venetië. Mama had haar koffers gepakt en was weer bij haar ouders in Engeland gaan wonen. Venetië leek haar niet zo te bevallen. En wij al evenmin. Niet veel later had ze een nieuwe man en een nieuw gezin.

Nee, zei opa. Een sterfbed was geen bijzonder bed. Het was gewoon de plek waar je bleek te zijn als het je tijd was. Dan was elk bed goed genoeg.

Zelfs nu, na al die jaren, kan ik de overzichtelijke wereld van mijn kindertijd nog beschrijven. De geluiden onder de ramen van mijn nette slaapkamertje in het Palazzo Colombina. Vaporetti en andere motorboten, het zachte klotsen van lome golven tegen verkruiemelen-

de bakstenen en het rotte hout van onze privé-aanlegsteiger. Meeuwen krijsten, duiven koerden en klapperden met hun luchtige vleugels. Soms hoorde ik een gondelier voor toeristen een stukje opera zingen. Uit het kanaal steeg een vertrouwde geur op van dieselolie en andere chemische troep, vermengd met een flauw zuchtje verrotting. Dat zuchtje was er altijd.

‘Is er in mijn bed wel eens iemand doodgegaan?’

‘Dat kan toch niet, Nico. Je bed is gloednieuw!’

‘Ga ik er zelf ooit in dood, dan?’

Hij lachte, stak zijn hand uit en streelde mijn haar. Nonno Paolo’s gezicht was smal en grijs, met hoekige jukbeenderen die me deden denken dat hij eruitzag als een vriendelijk standbeeld dat tot leven was gekomen. Hij had een vriendelijke glimlach, al maakte hij vaak een uitgeputte indruk van het harde werken, daar hij zeven dagen per week de zaken van ons bedrijf en onze drukke filialen waarnam.

‘Natuurlijk niet. Dit is een kinderbedje. Je zult nog groeien. Straks kopen we weer een ander bed. Er staan je in je leven nog een heleboel bedden te wachten. En een hoop opwinding. Het wordt nog een groot avontuur om op te groeien in onze drukke wereld. Dat wil je toch, avonturen beleven?’

‘Ik denk van wel.’

‘Alle jongens willen avonturen beleven!’

‘Maar ga ik dan ook dood, straks?’

Hij stak zijn handen op in een geërgerd gebaar. ‘Die tijd is nog zo ver weg dat je je daar nu nog geen zorgen over hoeft te maken. Denk maar gewoon aan... nu. Deze week. Zaterdag zal Chiara je meenemen naar het Lido. Dan kun je op het strand spelen. Bootje varen. Ze zal een ijsje voor je kopen. En er zijn andere kinderen om mee te spelen.’

Chiara Vecchi was een forse, bedrijvige vrouw die vroeger als wever voor ons had gewerkt. Later, na het vertrek van mijn moeder, bracht ze me naar school als er niemand anders beschikbaar was.

‘Ik wil niet dat jij doodgaat. Nooit.’

Opa sloeg het boek dicht. ‘Je bent hier nu te moe voor.’

‘Nee. Ik wil nog een verhaaltje. Nog eentje.’

Hij boog zich over me heen, kustte me op mijn voorhoofd en liet

zijn vingers door mijn haar glijden. ‘Alles op z’n tijd, lieve jongen.’ Zijn vriendelijke gezicht betrok en er verscheen een uitdrukking op die zelfs een kind als ik kon begrijpen. Van twijfel, en misschien wel van spijt. ‘Maar of je me zult danken voor het verhaaltje dat ik in mijn hoofd heb...’

Voor ik nog iets kon zeggen boog hij zich weer over me heen en kuste me nog eens. Toen liep hij naar het voeteneind van het bed, zette de tv aan en zocht een kanaal met tekenfilms.

Juni 1999. Ik was een nerveuze, magere, opgeschoten jongen van vijftien geworden en ging een eenpersoonskamer in het Giovanni e Paolo-ziekenhuis binnen. Het was mijn beurt om aan het bed te waken. Ik was liever ergens anders geweest. Op het strand bij het Lido, om naar muziek te luisteren en te proberen mijn leeftijdsgenoten bij te houden. Achter de meiden aan te gaan, als ik er tenminste achter kon komen hoe. Mijn vader was daar goed in, maar hij leek zijn talent niet te hebben doorgegeven.

Het lag meer voor de hand dat ik met mijn camera’s op pad zou gaan en foto’s zou maken van de moerassen bij Torcello of de duinen van San Nicolò. Fotograferen was mijn enige hobby, bijna een obsessie. Opa had een rekening voor me geopend bij de fotozaak nabij San Giacomo dell’Orto. Daar waren ze dol op me, aangezien ik er een fortuin uitgaf aan spiegelreflexbodies, lenzen, film en ontwikkelkosten. Waaraan ik zelf natuurlijk geen cent bijdroeg.

Alle muren waren wit. In de gangen galmde het geluid van voetstappen en kalme stemmen. Er hing een antiseptische ziekenhuisgeur die achter in mijn keel bleef prikken. Of misschien was het alleen maar angst. Aan een kant van de kamer keken twee hoge ramen uit over de Fondamente Nove en de lagune. Het kalme water schitterde en golfde licht in het soort hitte dat je gewoonlijk pas eind juli kreeg. Zwaar, vochtig, vermoeiend en vol zoemende, stekende insecten.

Op het moment dat ik binnenkwam, mijn blik op de vloer en zichtbaar weinig enthousiast, zo stelde ik me voor, wees nonno Paolo me een stoel naast het bed. Ik had hem nog nooit zo breekbaar gezien. Alleen al daarom – ik was nog een kind, al besepte ik het niet – wilde

ik het liefst als een haas weg uit deze felverlichte cel met zijn chemische stank en het onophoudelijke ritmische gebrom van de plafondventilator.

Het was niet makkelijk je een wereld zonder hem voor te stellen, en dingen die niet makkelijk waren dienden te worden vermeden, omdat ik nog een kind was. Om eerlijk te zijn kon ik in de verste verte niet begrijpen hoe het bedrijf Uccello überhaupt kon voortbestaan zonder dat hij de dagelijkse gang van zaken in ons palazzo en het kleine mannenhuishouden daarbinnen in de gaten hield. Hij was onze rots, het vaste punt waarvan ik aannam dat het er altijd zou zijn. Echter, zoals iedereen – mijn vader, de verpleegsters, de artsen en Paolo Uccello – zei, zou de patriarch van een van de beroemdste weverijen van Venetië er binnenkort niet meer zijn.

‘Ik hoor dat er op school moeilijkheden zijn geweest,’ zei hij met een breekbare stem, waar het gezag echter niet uit was geweken.

De waarheid was dat ik daar nauwelijks deel van had uitgemaakt. Mijn zonde was er een van verzuim. Ik was een week geschorst, samen met Maurizio Scamozzi, de aanstichter, en twee andere jongens. Het was niet de eerste keer dat Scamozzi ons in de problemen had gebracht, en in alle oprechtheid was het vooral een mengeling van nieuwsgierigheid en angst waarom ik bij sommige stunts met hem meedeed. Dat ik daarom van school was getrapt, zij het tijdelijk, was nieuw.

‘Sorry,’ was alles wat ik wist uit te brengen.

‘Wat is er gebeurd?’

Er was een jongen getreiterd. Ik stond erbij en keek ernaar. Had niet meegedaan. Maar was ook niet tussenbeide gekomen.

‘Ik weet dat ik straf verdien,’ zei ik. ‘Een week schorsing...’

‘Doet er niet toe.’ Hij veegde met zijn rechterhand door de lucht. Het was maar een zwak gebaar voor een man die ik altijd had beschouwd als sterk en gezond. ‘Ik wilde toch al dat je me hier kwam opzoeken. Ik heb iets wat je moet lezen.’

Toen ik nog een klein ventje was, leek nonno Paolo me de langste man van de hele wereld. Door ouderdom en ziekte was hij kromgegroeid en grijs geworden. Nu lag hij onder een enkel laken in een zie-

kenhuisbed met een paar kussens achter zich, een kan water op de ladekast die tussen hem en het open raam stond. Buiten lag het rustige pad over de Fondamente Nove dat verderop uitkwam op de gigantische, voor het grootste deel gesloten en verlaten werf van het Arsenale. Het was zondag, dus was het druk op het deel van de lagune richting Murano, met roeiers die over het spiegeland oppervlak roeiden, heen en weer varende vaporetto, naar het Lido, terug naar de stad.

‘Zie je dat?’ vroeg hij, en hij wees naar het raam.

Tussen ons en Murano lag het begraafplaatsilandje San Michele. De muren waren versierd met gotische ornamenten en kantelen. Bij de pier waar het bezoek, levend of dood, aan land ging, stond een kerk die eruitzag als een kruising tussen een kasteel en het graf van een reus.

‘Je bent toch eerder ziek geweest,’ zei ik. ‘Je wordt wel weer beter. Over een week ben je weer thuis. Papa zei...’

‘Je vader zei helemaal niets. Nog een dag of wat en ze varen me in een kist naar de overkant.’

Daar had ik zo gauw niets op te zeggen.

‘Die jongen die jullie liepen te pesten. Wie was dat?’

‘Ik pestte hem niet. Ik was er alleen bij.’

‘En je deed niets?’

Een vaporetto voer langs het raam, op weg naar het Lido. Als er geen school meer was, zou ik aan boord kunnen zijn, al mijn strandspullen in een tas, samen met een clubje van school op weg naar het strand. We zouden zwemmen in het grijze water van de Adriatische Zee, we zouden voetballen, bakken in de zon en misschien een praatje maken met een buitenlands meisje uit een van de hotels. Ik zou mijn ogen dicht kunnen doen en luisteren naar de muziek uit de walkman die ik met kerst had gekregen. ’s Avonds waren er disco’s en kon ik meestal wel iemand overhalen een biertje voor me te kopen. De muziek zou zo luid zijn dat je nergens meer aan kon denken, wat ik wel lekker vond. Het leek erbij te horen als je jong was.

Of ik zou een paar Nikon-camera’s en lenzen in mijn cameratas stoppen en in mijn eentje op pad gaan in het ruigere deel van de lagune. Misschien wel langs de zuidelijke kust, in deze tijd van het jaar.

Het woeste strand van Ca' Roman op Pellestrina. Of met de seizoensboot van Zattere langs Hotel Cipriani door de lagune naar het strand bij Alberoni.

Ik ging graag mee met de andere jongens. Ik was óók graag op mezelf. Misschien lag het aan mijn opvoeding. Soms vroeg ik me af hoe het zou zijn als je een broer of zus had, in een groot gezin opgroeide, met veel vrouwen, meisjes, met herrie, ruzie, leven. Niet alleen ikzelf, papa en nonno Paolo, die altijd met zaken bezig leken te zijn. Onze voetstappen galmden als het geklop van eenzame geesten over de stenen vloeren en trappenhuizen van het Palazzo Colombina. Het had wel anders kunnen zijn als mama was gebleven en ik een jongere broer of zus had gekregen. Ik wist het niet en nonno Paolo hield me altijd voor dat het geen nut had je allerlei dingen voor te stellen waar je toch niets aan kon veranderen. Wij waren de Uccello's, drie generaties mannen, samen gevangen in dat stoffige paleis aan het Canal Grande. Er viel niet aan te ontkomen, je kon alleen maar lang wachten op wat er later zou gebeuren. Ooit.

'Ik zei al dat het me spijt. Ik had ertussen moeten komen.'

'Wie was hij? Het slachtoffer?'

Een pesterijtje was uit de hand gelopen. Maurizio was begonnen en zijn gewelddadige maatje Scacchi was aangehaakt. Ik had simpelweg een stapje achteruit gezet. Had niet verwacht dat er geweld bij zou komen kijken.

'Ik heb sorry gezegd.'

'Wie. Was. Hij?'

'Een of ander irritant kereltje. Amerikaans. Maurizio zei tegen hem dat hij hier niet hoorde. Daar werd hij razend om. Als hij gewoon was weggelopen...'

'Mensen worden wel vaker razend als je zegt dat ze ergens niet horen.'

'Ik heb hem niet aangeraakt. Ik keek alleen maar.'

'Dacht je dat je daarmee wegkwam, Nico? Alleen maar kijken. Niet... slaan.'

'Het spijt me. Ik zal het niet meer doen.'

'Hoe heette hij? Die Amerikaan?'

‘Carminé. Maurizio zegt dat hij zo’n nieuwe Jood is. De buitenlanders. Ze nemen het getto over alsof het van hen is.’

Hij huiverde. ‘Maakt een Scamozzi zich opeens druk om het getto?’

‘Maurizio zegt dat het voor ons is. Voor Italianen. Niet voor hen.’

‘De Scamozzi’s zitten hier al eeuwen, Nico. Ze denken dat alles van hen is. Alles. Het getto is van de Joden, toch? Wij hebben ze zelf achter die muren gestopt, in het eerste getto op aarde. Een gevangenis. Ergens waar we ze konden opbergen en in de gaten konden houden, waar we ze vandaan konden halen als ze een klusje moesten opknappen en weer terug konden sturen. Met een gele ster op hun borst.’

‘Zo is het toch niet meer,’ mompelde ik.

De blik die hij me nu toewierp was er een die ik nog nooit had gezien. Er leek bijna een spoor van haat in te liggen.

‘Je straf...’

‘Ik ben een week geschorst.’

‘... en je krijgt extra geschiedenisles.’ Hij reikte naar het kastje naast zijn bed en trok met moeite een la open. ‘Kijk hier even in, jongen. Dit is je huiswerk.’

Er lagen vijf enveloppen in. Dikke, gele enveloppen. Genummerd.

Hij pakte de eerste en gaf me die aan. ‘Dit werd kort na de dood van je oma voltooid. Ik had het eerste stuk in het geheim geschreven, begrijp je. Ik wilde niet dat ze ervan wist. O ja... voor je je Joodse klasgenoot er de schuld van geeft dat hij je met deze last heeft opgezadeld: dit was hoe dan ook bij jou terechtgekomen. Dit is een verhaal dat ik voor je bewaard heb sinds je een klein jongetje was.’

‘Hè?’

‘Ik heb dit voor jou geschreven. En alleen voor jou.’

‘Waarom niet voor papa?’

Een paar tellen lang leek die vraag hem in verlegenheid te brengen. Mogelijk voelde hij zich zelfs schuldig.

‘Zo is het nou eenmaal. Maar op een dag verbaas je je daar niet meer over. Hoop ik tenminste. Maar wanneer dat...’ Hij onderbrak zichzelf en dacht even na. ‘Ik kan ook niet alles weten. Dit verhaal bestaat uit vijf delen. Je neemt nu het eerste deel mee. Je leest het. Dan kom je terug en morgenochtend praten we er verder over. Dan neem

je het volgende deel mee. En dan het volgende. Tot de week om is. Maak je geen zorgen. Zaterdag is het achter de rug. Aanstaaend weekend kun je met je vriendjes naar het strand om te zwemmen en naar het Lido om meiden te versieren, zoals het hoort. Sorry voor de onderbreking.’ Weer verscheen die merkwaardige uitdrukking op zijn gezicht. ‘Het is nu of nooit.’

Toen ik aanstalten maakte de envelop open te maken, legde hij zijn bevende vingers, niet meer dan vel over botjes en pezen, op de mijne.

‘Niet hier. Als je alleen in je kamer in het Colombina bent. Je vader weet hier niets van. Beloof me dat dat zo blijft tot je het hele verhaal hebt gelezen en ik weg ben van deze wereld. Dan kun je ermee doen wat je wilt.’

Natuurlijk beloofde ik dat.

‘Dit is het niet eerder vertelde verhaal van onze familie. Onze recente geschiedenis. Vooral de mijne. Geen enkel duister geheim blijft verborgen. Geen enkele wreedheid. Geen enkel verraad. Geen...’ Hij hoestte weer, en deze keer hield hij niet meer op. ‘Geen bloed dat is vergoten zonder sporen na te laten.’

Geschiedenis. Van alle vakken waarmee ze ons op school om de oren sloegen, had ik daar wel zo’n enorme pesthekel aan. Zo droog, zo saai, zo ver weg.

‘Je wilt het niet lezen, hè?’

‘Ik denk dat het goed zou zijn als papa...’

‘Het is niet voor hem bedoeld! Dat zeg ik nou net! Het is voor jou en niemand anders. Ik ben op de wereld gezet om dit verhaal te vertellen. En jij bent geboren om het te horen. Maak je geen zorgen. Het is nogal een avontuur. We beginnen bij de laatste oorlog, die pas vierenvijftig jaar geleden is afgelopen. Vierenvijftig jaar! Voor een ouwe man als ik is het een oogwenk. Een zuchtje. Ik zie het voor me alsof het gisteren was. De mensen...’ Zijn stem haperde. ‘Degenen die wonnen. Degenen die verloren. Degenen die klem zaten in het midden en niet goed wisten waar ze bij hoorden.’ Hij klopte me op mijn schouder. ‘Degenen die gewoon maar afwachtten, die stonden te kijken en dachten dat de duisternis, de pijn en de offers hun bespaard konden blijven zolang ze zich maar gedeisd hielden.’

Daar lag nonno Paolo. Iemand van wie ik meer hield dan van wie ook op aarde. Vanzelfsprekend zou ik dit lezen, als hij dat graag wilde. Ik zou alles doen wat hij me vroeg.

‘Als je dat graag wilt, opa. Ik voel me... gevleid.’

Hij grinnikte weer, een beetje triest, deze keer. ‘Je hebt het nog niet gelezen. Zo meteen weet jij dingen waarvan je vader nooit enig benul heeft gehad.’ Hij tikte tegen zijn neus, glimlachte, en ik zag opnieuw de vriendelijke gestalte die me lang geleden naast mijn bed sprookjes voorlas over Pinokkio en La Befana, de heks. ‘En dan zul jij moeten besluiten wat je ermee wilt doen. En tot dan zijn het geheimen tussen jou en mij, begrijp je? Duistere, diepe geheimen. We hebben nog maar weinig tijd, Nico. Ga maar gauw.’

Zoals gewoonlijk was het Colombina leeg. Pa was weer op zakenreis.

Ik had een schoolvriendje kunnen bellen om hem uit te nodigen voor een potje pingpong in de speelkamer. Of een ommetje kunnen maken tot bij de Rialtobrug, waar ze op de markt waarschijnlijk de installatie voor een dj in gereedheid brachten, of zelfs voor een bandje, voor 's avonds. Of ik kon met mijn camera naar Salute gaan en weer een zonsondergang fotograferen, een oranje bal van vuur die achter de daken van de stad zakte.

Maar mijn opa, nonno Paolo, die ik diep bewonderde, had me een taak gegeven. Dus pakte ik een blikje chinotto, liep de lange stenen trap op naar mijn kamer, waar ik met dichte luiken op mijn eenpersoonsbed ging liggen en het licht aanknipte.

De vrouw in de lagune

Dinsdag 30 november 1943

Ze werd even na acht uur 's morgens uit het loodgrijze, winterse water gehaald, naakt, met kneuzingen op haar armen, een wit, wasachtig, kapot gezicht, een gedrongen lichaam, omhuld door zeewier, verwrongen als een stervende heilige in een van de vele martelaarstafere-len waarmee de muren van de kerk waren versierd.

Boven de optrekkende ochtendmist krijsten de meeuwen, hongerig en voedsel ruikend. Ondanks dat Paolo Uccello het niet van dichtbij kon zien, leek het erop dat de vissen er eerder bij waren. Een hardnekkige winterzon probeerde met moeite door de mist heen te branden. Daardoor wierp de campanile van de San Pietro een flauwe schaduw over de modder en de kiezels. Hij begon het gekrijs van de meeuwen te haten. Ze volgden hem overal.

De oorlog leek nooit te zullen eindigen en alleen maar heviger te worden sinds de Duitsers de stad in september hadden bezet, op dezelfde dag als de koning, Victor Emmanuel, een wapenstilstand met de binnenvallende geallieerden had aangekondigd en met zijn voorlopige regering van Rome naar Brindisi was gevlucht. Het in tweeën gesneden Italië voerde een doodstrijd. De bloedige scheidslijn, die over de volle lengte werd betwist, bewoog langzaam naar het noorden. De invallers hadden zich ingegraven langs de Duitse verdedigingslijnes die het land van Campania tot Abruzzo doorsneden. Een nieuwe 'republiek' was geboren, officieel onder leiding van Mussolini,

maar iedereen wist dat Berlijn aan de touwtjes trok. Il Duce, die zich aan de andere kant van het land in Salò in Lombardije had verstopt, was nauwelijks meer dan een marionet van Hitler, al durfde niemand dat hardop te zeggen. Italiaanse soldaten, die net als iedereen geen idee hadden wie ze moesten volgen, hadden zich aangesloten bij het dichtstbijzijnde kamp, waren geronseld door de Duitsers of, in sommige gevallen, afgeslacht. De een na de ander legde simpelweg de wapens neer, zocht stilletjes een goed heenkomen op het platteland en probeerde langs die weg naar huis terug te keren, op het gevaar af betrapt en ter plekke geëxecuteerd te worden.

Paolo Uccello probeerde dat allemaal zo veel mogelijk te negeren. Politiek was net zoets als de boze buitenwereld, daar kon je beter bij uit de buurt blijven. Hij was net achttien, een magere en verlegen jongen, alleen op de wereld nu zijn ouders waren gestorven, een tiener-kluizenaar die zijn dagen en nachten doorbracht in de oude weverij van de familie, weggestopt aan de uiterste rand van Castello, vlak bij het Arsenale. Evengoed moest hij eropuit om eten te halen; in dit geval om achter aan te sluiten in de rij voor de bakker in de Via Garibaldi, waar hij een droog, smakeloos brood zou krijgen. Op weg naar huis kreeg hij de opschudding langs de waterkant op de brink bij de kerk in het oog. Mannen die hij herkende van de scheepswerf om de hoek vloekten en huilden terwijl ze naar het lijk waadden dat in het ondiepe gedeelte dreef. De meeuwen pikten ernaar, tot ze werden weggejaagd.

Het was onmogelijk er niet naar te blijven kijken. Het ellendige, doorweekte schepsel dat uit het vuile water van het haventje werd gevist droeg een rode jurk zonder mouwen; de voorkant en de kraag waren gescheurd en de jurk plakte als een opzichtige lijkwade aan haar stevige, korte lichaam. Paolo wilde liever niet te veel van haar gezicht zien – vooral niet toen hij beseftte dat hij haar van vroeger kende.

Padre Filippo Garzone stond op de oever, zijn gezicht een toonbeeld van ellende. Naast hem stond Chiara Vecchi, de vrouw die al zo lang als Paolo zich kon herinneren als wever voor het gezin Uccello werkte. Ze was nog geen dertig en al weduwe; haar man was ergens bij een gevecht omgekomen. Misschien als partizaan of als deserteur van zijn eenheid. Paolo wist het niet en durfde er niet naar te vragen.

De pastoor en Chiara stonden te kijken zonder iets te zeggen, en dat was maar beter ook, want op de bankjes langs het pad naast hen zaten drie Duitse soldaten en een ernstig kijkende man in een donkere overjas. De soldaten koesterden hun geweren, de burgerman rookte een sigaret. Ze leken volstrekt niet in het lijk geïnteresseerd.

‘Ik zei het toch! Het is Isabella!’ riep een van de botenbouwers, terwijl hij de trieste, doorweekte gestalte door de modder sleurde. ‘Ach God...’

De mannen redderden met het lijk. Een van hen probeerde haar naakte ledematen te bedekken en sloeg een kruis op zijn visserstrui.

Isabella Finzi. Een felle en twistzieke vrijster die in de Salizada Santa Giustina achter een groentekraam stond, tot de politie het haar langer verbood. Een Jodin. Vandaag de dag konden ze alleen aan hun eigen soort verkopen en daar had Isabella Finzi voor gepast, ook al kon ze het zich veroorloven. Terwijl Paolo toekeek, stond de man in burger op van zijn bank, liet de mannen een legitimatiebewijs zien en praatte tegen hen in rap Venetiaans. Iemand van hier, een agent, vermoedde hij, of wat daar tegenwoordig voor doorging, te oordelen naar de kilte waarmee men hem tegemoet trad. De man had een vlotte, zelfverzekerde manier van doen en een hard en voschtig gezicht waarvan de uitdrukking binnen twee tellen van een glimlach naar een frons en terug kon gaan. Hij zei iets en liep terug naar zijn zitplaats.

Mevrouw Finzi was al een verschijning in Castello zolang Paolo zich kon herinneren, en een die zijn ouders zo veel mogelijk meden. Het was niet verstandig vriendschappelijk met Joden om te gaan, en vooral niet met driftige. Paolo herinnerde zich dat ze tegen hem begon te gillen toen hij een keer zo vermetel was geweest in een sinaasappeltje te knijpen. Hij was pas zeven of acht, maar hoe dan ook had zijn moeder de vrucht meteen gekocht. Ruzie met zulke mensen kon je altijd met geld sussen, zei ze.

De tijd vóór de oorlog leek ver weg, evenals de herinneringen die hij had aan het gezin Uccello, toen ze nog min of meer welvarend waren. Moeder, vader en zoon weefden samen stoffen met de hand in de kleine werkplaats in de Giardino degli Angeli, de Tuin der Engelen, vlak over de brug van San Pietro op de weg naar het Arsenale. Een

besloten toevluchtsoord dat alleen toegankelijk was via een klein houten bruggetje over de *rio*, dat naar een deur in een hoge muur van rode baksteen leidde. Nu hij eraan terugdacht leek het alsof ze toen andere mensen waren, die in een andere wereld leefden. Nauwelijks oud genoeg om rechtsgeldig te mogen tekenen was hij opeens eigenaar van het bedrijf en het huisje, een bijgebouw te midden van de resten van wat ooit het paleis van een nette Venetiaanse familie was geweest. Nauwelijks meer dan een kind zelfs, zeker in de ogen van de plaatselijke bevolking, die de Uccello's in de loop der jaren meestal had ontweken. Behalve dan Chiara Vecchi, een aardige vrouw die haar best deed de plaats van Paolo's dode moeder in te nemen. Ze behandelde hem als een kind. Wat hij niet was, al leek ze dat niet op te merken.

Toen de politie na de komst van de nazi's de kraam van Isabella Finzi had gesloten, had de vrouw haar toevlucht genomen tot goedkope wijn; daarmee zwierf ze over straat, een fles in de hand, terwijl ze op de Duitsers en eventuele Italiaanse fascistenschold. Af en toe meende hij haar te kunnen horen brullen in het steegje over de brug. Een gevaarlijke gewoonte in deze onzekere tijden. Iemand moest haar toch hebben gewaarschuwd – padre Filippo misschien, steeds waakzaam over zijn parochianen, en zelfs over de Joden. Niet dat ze een vrouw was die goede raad ter harte nam, hoe oprecht die ook werd gegeven.

Chiara Vecchi stond op de oever met haar armen over elkaar en wiegde met een grimmige, boze uitdrukking op haar brede gezicht naar voren en naar achteren. Zoals altijd zag ze er in Paolo's ogen ouder uit dan ze was. Naast haar stond de pastoor in zijn donkere gewaden. Hij schudde zijn hoofd, sloeg een kruis en mompelde een gebed. De mannen tilden het lichaam van het modderige strand de grasoever op, even verdrietig als razend. Een van de soldaten op het bankje geeuwde en keek op zijn horloge.

Een lange, oudere man kwam ernstig en gespannen aanlopen en sloot zich aan bij het rouwende groepje.

Paolo's moeder was dol op oude schilderijen en had die liefde doorgegeven aan haar zoon. In het weekend nam ze hem vaak mee de stad

in om musea en kerken te bekijken, waar ze hem de vele doeken liet zien, sommige beroemd, andere nauwelijks bekend. Nu wist hij niet welke schilder dit tafereel het best had kunnen vastleggen. Bellini misschien? Of de levenden en de dode voor hem konden acteurs zijn in zo'n treffende, realistische schildering van door het lot geslagen Venetianen die Tintoretto had gemaakt voor alle altaars in de omgeving.

De nieuwkomer pakte de pastoor bij de arm, kneep er even in en zei met luide stem, zodat iedereen het kon horen: 'Ik vind het vreselijk, beste kerel.'

'Aldo,' mompelde Garzone. Hij streek over zijn gezicht en gaf de man een hand, wat de agent een brandende obscene vloek ontlokte.

Paolo wist wie Aldo Diamante was en begreep waarom de smeris het afkeurde dat welke Venetiaan dan ook zich met hem afgaf. Toen hij nog klein en schijnbaar ziekelijk was, had zijn moeder hem meegenomen naar het Giovanni e Paolo-ziekenhuis. Daar had Diamante, in een witte doktersjas en met een stethoscoop om zijn nek, Paolo een reepje chocola gegeven, hem even op een bankje gezet, zijn hemd omhooggetrokken en het koude, metalen schijfje over zijn borst laten gaan. Het onderzoek duurde lang en de dokter had zich verontschuldigd voor de pijn die Paolo had moeten verdragen toen hem een beetje bloed werd afgenomen. Maar een paar dagen later werden ze weer naar zijn kantoor geroepen, waar Paolo met kracht in een stoel werd geplaat en te horen kreeg dat hij meer groente moest eten en meer aan sport moest doen. Hij was een gevoelig kind, had Diamante gezegd, niet ziek, hooguit lang voor zijn leeftijd. Die lengte was ten koste gegaan van zijn kracht en nu was hij een tikje kwetsbaar. Dat was een zeldzame en wellicht ongewenste toestand in Castello, een plaats waar lichamelijke arbeid werd verricht, geen plaats voor het luie tijdverdrijf van de gedoemde aristocraten van San Marco en Dorsoduro. Maar het was niets wat niet genezen kon worden door tijd, lichamelijke inspanning en een goed dieet.

De dagen van de oude arts in het Giovanni e Paolo waren voorbij. De rassenwetten van Mussolini dicteerden dat een Joodse arts alleen Joden mocht behandelen, net zoals een Joodse marktkoopvrouw als Isabella Finzi alleen haar eigen mensen mocht bedienen. Paolo had

gehoord dat de Hebreërs zelfs uit het telefoonboek werden geschrapt; daarmee werd een man die erom bekendstond dat hij op elke noodoproep inging, op welk moment van de dag ook, het werken praktisch onmogelijk gemaakt. De fascistische autoriteiten die de Zwarte Brigades werden genoemd – of liever, de Duitsers achter hen – hadden Diamante zijn doktersjas uitgetrokken en hem gedwongen voorzitter te worden van de Joodse gemeenschap van de stad, een positie die vacant was sinds ze de zittende rabbijn op het Lido in hechtenis hadden genomen, in afwachting van zijn deportatie en een lot dat niemand kon vermoeden.

Dit alles natuurlijk bij monde van Chiara, gefluisterd tijdens pauzes in hun werkplaats. Dit waren geen zaken die men buiten de muren daarvan diende te bespreken, zei ze. Roddel was gevaarlijk; er stond altijd wel iemand klaar om lichtzinnige kritiek op de fascist en de nazi's door te spelen aan het gezag, in ruil voor geld, voorrechten of gewoon om een oude grief te wreken. Maar waarom ze Paolo daarvoor waarschuwde wist hij niet; als hij het kon voorkomen liet hij zich met niemand in. Evenmin als zijn ouders. De meeste mensen leken de Uccello's te negeren. Ze waren buitenstaanders, ooit in goeden doen, in de ogen van anderen althans, hadden het nu zwaar en hadden niemand iets te bieden. Als hij heel erg zijn best deed, kon hij achter de gesloten deuren van de Giardino degli Angeli bijna doen alsof de oorlog niet bestond.

Maar nu niet.

Chiara kwam naar Paolo toe en greep hem bij de arm.

'Je hoeft dit niet te zien,' zei ze, zo zacht dat de Duitsers haar niet zouden horen. 'Dit is geen tafereel om je te herinneren. We hebben nog een klusje te doen, weet je nog?'

'Drie vaandels. Dat komt wel goed.'

'Het is werk, Paolo. Ik weet dat je verdriet hebt gehad, maar je had het me eerder moeten zeggen. We komen tijd tekort.'

Hij had geen zin in deze discussie.

'Ik heb haar gekend.'

'Ja, wij ook. Wij allemaal.' Ze keek fronsend naar de geüniformeerde figuren op de bank. 'Alsjeblieft. Ga met me mee.'